

УДК 327(477+439)

DOI 10.46493/2663-2675-2020-9-10-2

ПАРТНЕРСТВО І СУПЕРЕЧНІСТЬ ВЗАЄМИН УКРАЇНИ ТА УГОРЩИНИ

Summary

The essence and prospects of Ukraine 's foreign policy in the conditions of the crisis of the transitive world order in the Eastern European context are revealed. The countries of Central and Eastern Europe actively support Ukraine in its policy of integration into European and Euro-Atlantic structures. At the same time, the range of threats to Ukraine's national security arising from Eastern European countries, which inflate the situation around the historical and cultural heritage and oppression of Ukraine by their national minorities, should not be ruled out. Hungary is biased and constantly accuses Ukraine of violating the rights of its national team living in Transcarpathia. Moreover, after Ukraine adopted the Law on Education, which defines the need for Ukrainian to be studied by representatives of all national minorities living on its territory, Hungary is blocking Kyiv's intentions to move closer to the EU and NATO. Nationalist political forces, which are popular in Eastern European countries and enlist the support of Russia, periodically declare the need to expand the autonomy of Transcarpathia, which may carry the risks of separatism for Ukraine. Hungary also periodically grants citizenship to its national minority, which lives compactly in Transcarpathia due to mass passportization. Nevertheless, we are convinced that Hungary, like all Eastern European countries, is interested in a stable and democratic Ukraine against the background of threats from Russia. For its part, Ukraine needs to implement a comprehensive strategy to counter the threats posed by neighboring countries by supporting dialogue and strengthening strategic partnerships with Hungary, Poland, Slovakia and others. It is a compromise on humanitarian issues that will allow an agreement to be reached between Hungary

with Ukraine and a view to its further rapprochement and integration into NATO and the EU.

Key words: *Ukraine, foreign policy, national security, threats to national security, Central and Eastern Europe, Hungary*

Постановка проблеми. Трансформація геополітичної картини світу змушує наукову громадськість замислитися над низкою факторів і причин глобальної деструкції, що захопила всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин. Наукова й експертна увага представників української та зарубіжної гуманітаристики концентрується довкола гібридної агресії Російської Федерації проти України. Однак мусимо констатувати, що загрозам Україні, які виникають на західному геополітичному напрямі, надається значно менше уваги. До таких можемо, передусім, віднести суперечності Києва з Угорщиною, пов'язані з дискурсом довкола прав угорської нацменшини на українському Закарпатті. Тому надзвичайно складна геополітична ситуація, в якій опинилася Україна внаслідок трансформації світового порядку, вимагає вироблення нового та єдиного підходу до формування її стратегії національної безпеки, а також військової й зовнішньополітичної доктрини. Адже саме чітка й виважена зовнішня політика є запорукою суб'єктності будь-якої держави на міжнародній арені та прямо пропорційно впливає на стан захищеності її кордонів, державного суверенітету, стан нацбезпеки й внутрішню стабільність загалом. Враховуючи активне превалювання ідей політреалізму в доктринальному забезпеченні політики великих держав, дипломатія України має бути спрямована на зміцнення взаємин і стратегічного партнерства з існуючими союзниками та пошук нових – передусім таких, що стурбовані дестабілізацією регіональної та глобальної системи безпеки.

Останні дослідження і публікації. Питанням відносин України зі східноєвропейськими державами-сусідами присвячена низка праць українських науковців, зокрема В. Білана, С. Бочарова, Є. Кіш, О. Ляшенка, О. Піха, А. Потіхи, Д. Ткача тощо. Серед західних дослідників, які вивчали питання

відносин України з Польщею та Угорщиною, слід назвати З. Бжезінського, Я. Драуса, С. Кресла, Б. Сурмача, Я. Шалої та інших.

Невивішена раніше частина загальних проблем. Враховуючи існуючий стан речей, перед українськими науковцями та експертами постає необхідність вирішення відповідального методологічного й наукового завдання, а саме: долучитися до розробки концепцій і доктринальних документів щодо регулювання зовнішньої політики та зміцнення національної безпеки України в умовах сучасних геополітичних викликів. У ході вивчення сутності явища української зовнішньої політики виникає ціла низка складних запитань, на які активно шукає відповідь український політикум та українське суспільство. Найбільшої уваги потребує виділення причини та вирішення проблем загострення відносин між сусідніми країнами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу сучасного стану зовнішньополітичної діяльності України у Східній Європі в контексті суперечностей взаємин із Угорщиною, а також висвітлення політики її керівництва щодо захисту національних інтересів в умовах турбуленції регіональної та глобальної безпеки.

Основні матеріали дослідження. Важливим завданням для Угорщини після розпаду СРСР було встановлення двосторонніх відносин з Україною як новою незалежною державою та сусідньою країною. Підписаний 6 грудня 1991 року в Києві Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорщиною став першим міждержавним договором, який уклала Україна після здобуття своєї незалежності з іншою країною, а перше іноземне посольство в Києві відкрила саме Угорщина 1992 року. У Договорі, зокрема, було відмічено, що «...сторони не мають і не будуть мати в майбутньому територіальних претензій одна до одної» [1]. Як показав час, це не завадило націоналістичним силам висувати претензії територіального плану у контексті відновлення так званої Великої Угорщини.

Знаковим є також те, що вже 1993 року був ухвалений Статут транскордонної асоціації прикордонних регіонів і громад «Карпатський

єврореґіон» як перший європейський реґіон за участю прикордонних областей України та Угорщини. В лютому 1993 року відбувся перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Угорщини, під час якого було підписано пакет угод щодо пріоритетів подальшого співробітництва в різних сферах та про спрощений порядок перетину кордону громадянами, які проживають в прикордонних областях. В укладеній 1995 року Угоді про співробітництво в галузі культури, освіти і науки, зокрема, містилися зобов'язання сторін щодо сприяння задоволення культурних потреб української нацменшини, що проживає на території Угорщини, а також угорської нацменшини, що мешкає на території України [2]. Згідно з аналізом українського політолога Д. Ткача упродовж 1995 – 1998 років відбувалася серія офіційних взаємних візитів перших осіб України та Угорщини щодо подальшого розвитку політичного, економічного, культурного, а також міжпарламентського співробітництва [3].

2003 року (за рік до вступу Угорщини до ЄС) між двома країнами набув чинності спрощений режим перетину українсько-угорського кордону. Сторони домовилися про спрощений режим перетину українсько-угорського кордону громадянами обох країн, що забезпечило де-факто безвізовий режим між Україною та Угорщиною. Прикметним, за словами С. Віднянського, є й те, що саме Угорщина як перша і єдина досі країна в Центрально-Східній Європі прийняла постанову щодо Голодомору 1932 – 1933 років, яка засуджує злочинні дії СРСР, а значить – автоматично – визнає цю трагічну подію актом геноциду українців [4, с. 18]. Угорщина ще на початку 2000-х років підтвердила свою активну позицію щодо планів України з набуття нею членства в НАТО. Зокрема, у квітні 2006 року Угорщина, оцінивши інтенсифікацію діалогу між Україною та Альянсом, висловила свою думку щодо запрошення України до Плану дій щодо членства (ПДЧ). Такою ж була позиція Угорщини і під час засідань Комісії Україна – НАТО у квітні 2007 року в Осло, у грудні цього ж року в Брюсселі та в Бухаресті у квітні 2008 року, а також під час підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору 21 серпня 2009 року. Такою ж була позиція

Угорщини щодо перспектив набуття Україною членства в ЄС, яку вона висловила під час Спільної заяви міністрів закордонних справ країн Вишеградської четвірки, України та Швеції [3].

Здавалося б, склалися надто сприятливі передумови для розвитку українсько-угорських відносин, зокрема й щодо інтеграції обох країн до євроатлантичних структур. Хоча в період незалежності якихось серйозних суперечок відносно врегулювання кордонів між Україною та Угорщиною не спостерігалось, все ж українсько-угорські відносини розвивалися досить неоднозначно. Попри те, що Україна та Угорщина створили ґрунтовну законодавчу базу для захисту на своїх територіях прав нацменшин, останніми роками помітними стають тертя між двома країнами стосовно статусу доволі чисельної угорської національної меншини, що компактно проживає на Закарпатті, значна кількість представників якої навіть зовсім не володіє українською мовою. В часи дуалістичної Австро-Угорської монархії Закарпаття належало саме Угорському королівству, а 1939 року Карпатська Україна була захоплена Угорським королівством, де-факто очолюваним диктатором М. Горті. Саме цим пояснюється наявність на Закарпатті значної угорської нацменшини, що нараховує, за різними оцінками, 125 тис. осіб.

Угорський прем'єр В. Орбан симпатизує політиці російського лідера В. Путіна, який перманентно піднімає свій електоральний рейтинг за рахунок політики захисту росіян за кордоном. Виходячи з цього, В. Орбан активно почав «перейматися» проблемами угорців Закарпаття, увівши це питання до рангу визначальних у зовнішній політиці своєї держави. Враховуючи таку ситуацію, українському керівництву категорично не варто ігнорувати ймовірність існування стратегії анексії Закарпаття шляхом дестабілізації ситуації в регіоні через використання задля цього угорської нацменшини [5]. Тут варто враховувати і кримський сценарій для Закарпаття, зважаючи на паспортизацію та домагання з боку Угорщини розширення освітньої та культурної автономії своєї нацменшини.

Попри підписану у травні 1991 року Декларацію про принципи співробітництва у сфері забезпечення нацменшин, що передбачала широку співпрацю із забезпечення прав нацменшин, Будапешт останніми роками провадить односторонню політику стосовно закарпатських угорців – від розширення прав нацменшини, надання їй широкої національно-культурної автономії та аж до повернення Закарпаття до складу Угорщини. І це все відбувається за тих обставин, що права угорців в Україні захищені на порядок краще аніж права угорських нацменшин в інших сусідніх країнах. Подібні тези періодично озвучують представники праворадикальних сил на кшталт активно підтримуваної Росією партії «Йоббік». Водночас націоналістична партія угорського прем'єра В. Орбана «Фідес», яка 2018 року здобула конституційну більшість у парламенті, активно виступає за ідею «Великої Угорщини», що полягає в об'єднанні всіх угорців, які опинилися за її межами після Першої світової війни за результатами Тріанонського мирного договору. Також відомо, що Угорщина за цим договором втратила 2/3 території та 1/3 свого населення. Внаслідок цього Угорщина веде активну політику інтеграції угорської нацменшини щодо країн, в яких вона компактно проживає.

Погоджуємося з думкою низки експертів про те, що активізація Угорщини щодо захисту прав своєї нацменшини Закарпаття відбулася 2014 року – тобто в рік розгортання гібридної агресії Росії проти України. Відтак Угорщина лише скористалася ситуацією з надією можливого приєднання Закарпаття у разі повного краху Української держави. Окремі політичні кола східноєвропейських держав скептично ставилися до України як молодій державі та не приховували намірів участі у її дезінтеграції й розподілі, висуваючи для цього різні історичні аргументи. Не випадковими тут видаються і неофіційні звернення скандальних російських політиків, на кшталт В. Жириновського, до країн Центрально-Східної Європи з пропозицією розчленування України.

Натомість, на нашу думку, поки не йдеться про анексію територій інших держав, оскільки політика Будапешта полягає в максимальному сприянні угорській нацменшині, що проживає в сусідніх країнах та налічує понад два

мільйони осіб, а разом з тим і в проєктуванні впливу на ці держави як от Румунію (1,2 млн), Словаччину (458,4 тис.), Сербію (253,8 тис.), Україну (156,6 тис.), Австрію (55 тис.), Хорватію (14 тис.), Словенію (6,2 тис.) [6].

Угорська правляча влада вже тривалий час так чи інакше домагається спільної автономії для всіх угорців у країнах їхнього компактного проживання під приводом уникнення асиміляції угорських меншин. Механізмами політики створення угорського автономного округу або Притисянського району на Закарпатті є прийняття Угорщиною закону про статус співвітчизників або подвійне громадянство (прийнятий 26 травня 2010 року закон про подвійне громадянство спрощує процедуру набуття громадянства республіки етнічними угорцями, котрі мешкають у сусідніх країнах), а також збільшення фінансування організацій закордонних угорців. Прикладом може бути Товариство угорської культури Закарпаття, що діяло не без підтримки урядових кіл Угорщини та було найбільш впливовим у Закарпатті до 1994 року. Будапешт активно підтримує закордонні об'єднання угорців з питань освіти, економіки, культури, ЗМІ. Допомога надається як у формі фінансової допомоги окремим закладам, так й у вигляді персональних дотацій для отримання Шенгенської візи угорцями Закарпаття. Ще однією впливовою організацією, що представляла інтереси угорської нацменшини, був Демократичний союз угорців України [7, с. 146, 149].

Посилаючись на вищевказаний закон, Угорщина домагається розширення автономії своєї нацменшини і на Закарпатті – попри те, що зазнала критики щодо таких юридичних кроків від низки країн. 2011 року підсумковий документ змішаної комісії так і не був утверджений через вимоги угорської сторони внести до нього положення про утворення в рамках адміністративної реформи Притисянського району. Примітним є й те, що Угорщина також запустила масштабну програму економічного розвитку Закарпаття у плані виділення гранів та пільгових кредитів. Скандальним було заснування в уряді Угорщини посади міністра з питань розвитку Закарпатської області – хоча посаду згодом і перейменували, а вона вже передбачала розвиток і організацію

співпраці двох сусідніх регіонів, ситуація все ж додала негативу до українсько-угорських відносин.

Характерно, що всі угорці Закарпаття практично одностайно проголосували за партію «Фідес». З перемогою на виборах партії «Фідес» в Угорщині набирають популярності праворадикальні ідеї, а на вулицях міст починають з'являтися пам'ятники диктатору М. Горті [8]. До того ж, В. Орбан, який певною мірою втрачає довіру свого електорату, відкрито симпатизує особистості В. Путіна, його політиці, як і Росії загалом, що підриває єдність Євросоюзу. До всього, В. Орбан мріє увійти в історію в ролі об'єднувача нації в межах так званої Великої Угорщини. Водночас угорський віце-прем'єр Ж. Жем'єн 2018 року публічно закликав до створення автономії угорських меншин у сусідніх країнах, зокрема й в українському Закарпатті, попри те, що рівень забезпечення культурних, релігійних та освітніх потреб угорців в Україні є одним з найкращих у Східній Європі [4, с. 20].

Така політика Угорщини щодо України багато в чому зумовлена також геополітичним впливом Росії у Східній Європі. 2014 року саме під тиском РФ Угорщина призупинила реверс газу до України, який необхідний для мінімізації енергетичної залежності від Москви. Крім усього, періодична істерія довкола українського Закарпаття інспірується російськими політтехнологами та спецслужбами, адже саме Росія наразі виявляє найбільшу активність у підриві українського суверенітету та державності через розхитування ситуації в країні.

Примітно, що Угорщина, як і деякі інші сусідні з Україною держави (передусім на кшталт РФ), видає свої паспорти. Документи про засвідчення громадянства отримують як представники угорської та русинської нацменшин, так і власне українці з метою полегшення працевлаштування в ЄС. За різними оцінками на 2020 рік понад 90 тис. закарпатців стали громадянами Угорщини, а всього близько 300 тис. українців отримали угорські паспорти. Загалом же, подвійне громадянство варто вважати ще одним інструментом до можливого порушення територіальної цілісності України в майбутньому. Проте останнім часом, за офіційними даними, Київ домігся від Угорщини припинення

паспортизації громадян України в консульствах на території України. Наступним важливим кроком і адекватною відповіддю України на національну політику Угорщини може стати дзеркальне домагання захисту прав української нацменшини, що проживає на її території. Одним словом, необхідне спільне вироблення вичерпної нормативно-правової бази для забезпечення прав нацменшин угорців та українців в обох державах.

Подібні заходи стають загрозою для українського суверенітету та несуть ризик сепаратизму на Закарпатті. У цій складній ситуації російський слід з дестабілізації ситуації в Україні є очевидним – тим паче, що русини, як і угорська нацменшина, стали інструментом для російських спецслужб у плані домагання від України розширення їхньої автономії на Закарпатті. На цьому тлі слід відзначити регулярні візити міністра закордонних справ П. Сіярто до Москви. Очевидно, що Угорщина, як фактичний сателіт Росії в українському питанні, намагається вирішити свої внутрішні проблеми за рахунок українських інтересів. Тим часом російські ЗМІ неодноразово наголошували на зверненнях русинів до парламенту Чехії, Словаччини та Угорщини та інших європейських структур з тим, щоби домогтися від Києва автономного статусу Закарпаття.

Незважаючи на те, що воєнний потенціал Угорщини значно нижчий, порівняно з українським, а сепаратизм на Закарпатті, за даними різних розвідувальних та безпекових органів, поки не загрожує, таку політику Будапешта все ж варто розцінювати не інакше як виклик українському національному суверенітету й територіальній цілісності. Власне загрози, які виходять з політичної позиції лідерів та членів праворадикальних політичних партій, а також керівництва країни в особі В. Орбана, офіційному Києву необхідно нейтралізовувати до того, як вони масштабізуються. Також політика офіційного Будапешта багато в чому є наслідками його тісної співпраці з Росією, дії якої спрямовані проти України. Тому одним з алгоритмів української зовнішньої політики може бути розширення співпраці з визначальними інституціями ЄС та провідними його членами – передусім

Німеччиною та Францією – у плані спільного обговорення наріжних питань, які спричиняють непорозуміння з країнами-сусідами.

Водночас Україні необхідно активізувати вектор публічної дипломатії на рівні громадських організацій та різного штибу об'єднань для розширення діалогу із суспільствами східноєвропейських країн. Корисним було б проведення спільних конференцій, круглих столів та симпозіумів, зокрема й на історичну тематику з метою глибшого розуміння геополітичних загроз, які несе Росія країнам Східної Європи. Адже зважаючи на політику РФ щодо України, яка відзначається воєнним вторгненням, як нагадування варто проводити паралелі з подіями в Угорщині 1956 року, пов'язаними з придушенням Радянським Союзом масових антикомуністичних виступів, що переросли в повстання. До того ж, попри постійні заяви В. Орбана про необхідність відновлення економічного співробітництва з Росією Угорщина підтримує пролонгацію антиросійських санкцій, солідаризуючись з Великобританією, США та ЄС. Також Угорщина з початку 2018 року приймає на реабілітацію поранених у ході воєнних дій на Донбасі українських військовослужбовців. Все це має слугувати утвердженню дружніх відносин між двома країнами.

Тим не менше варто виділити загострення українсько-угорських відносин довкола прийняття Україною законів: «Про вищу освіту» (2014) та «Про державну службу» (2014). Однак найбільш резонансне протистояння між Києвом та Будапештом було викликано прийняттям Закону України «Про освіту» у вересні 2017 року, де в ст. 12 було визначено «...вільне володіння державною мовою... здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами». Проте конфлікт між Угорщиною та Україною виник довкола ст. 7 закону, в якій виписано норму про мову навчального процесу в школах [9]. Реакцією Угорщини стало звинувачення української сторони у зневазі до прав національних меншин та їхньої дискримінації, а Закон «Про освіту» угорські урядовці називали навіть «напівфашистським» [10]. Зі свого боку, аргументом України на користь прийняття закону, який регулює навчання державною мовою, є неприйнятність

готувати в освітніх закладах потенційних мігрантів. Продовженням дискурсу щодо захисту прав угорської нацменшини стало прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019). Угорщина вбачала в цьому документі мовну дискримінацію угорців, оскільки той вимагав володіння українською мовою всіх без винятку громадян України.

Паралельно Будапешт блокував проведення засідань Комісії Україна – НАТО через нібито порушення прав угорців, що мешкають в Україні, положенням закону, який мовою освітнього процесу визначає українську як державну. Очільник МЗС Угорщини П. Сіярто неодноразово закликав українську владу скасувати новий Закон «Про освіту». Разом з тим, угорська сторона виступила проти відновлення Україною військової частини в м. Береговому на Закарпатті. Також Угорщина відкрито заявляє про подальше блокування євроатлантичної інтеграції України у разі відмови від скасування Закону «Про освіту». Угорщина й надалі блокує діалог України з НАТО та ЄС, наполягаючи на перегляді цього закону. Власне така політика Будапешта нагадує шантаж України з метою посилення впливу в Східній Європі, використовуючи питання статусу своєї нацменшини, зокрема і в Закарпатті. Більше того, Декларація про принципи співробітництва щодо забезпечення прав нацменшин від 1991 року дає підстави Берегівській райradі (центрі компактного проживання угорців у Закарпатті) провести референдум стосовно утворення угорського автономного округу в адміністративних межах Берегівського району. Дедалі частіше чути заяви про пряму залежність розблокування засідань Комісії Україна – НАТО від задоволення мовних та освітніх вимог угорської нацменшини Закарпаття. Тобто це питання стало відправною точкою у налагодженні діалогу між Україною та Угорщиною щодо її інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Паралельно Будапештом ведеться політика щодо стимулювання міграції угорців Закарпаття до Угорщини. Тому вкотре підкреслимо, що попри оцінки експертів відносно низького потенціалу сепаратизму на Закарпатті, країні все ж не варто цілком відкидати сценарій щодо намірів Угорщини з анексії Закарпаття. Адже у заявах

політичних кіл Угорщини спостерігається риторика про «м'яке» приєднання угорської частини Закарпаття, а в перспективі й не відкидається і приєднання всієї Закарпатської області.

Тому одним із механізмів виходу з цієї патової ситуації буде, на нашу думку, розширення консультаційного діалогу про стан захисту угорської нацменшини в Україні та української в Угорщині (проживає переважно уздовж середньої течії р. Тиса) шляхом створення умов для комфортного їхнього співіснування з корінними етносами. Все це має здійснюватися, щоби нацменшини ставали не проблемою, а надбанням та, зокрема, підкреслювали унікальність України як багатонаціональної держави – тим паче, що Закон України «Про національні меншини в Україні», прийнятий 1992 року, гарантує право вільно обирати та відновлювати національність [11]. Проводячи реформи з децентралізації України, варто зважати, передусім, на реформування освіти у сенсі її прагматизації, оскільки ця політика відстежуватиметься і в інших регіонах, як от Закарпаття та Південний Схід України, де є надто помітний вплив Угорщини та Російської Федерації.

Висновки. З розпадом СРСР сформувалася суттєво нова геополітична ситуація у Східній Європі, на теренах якої постала Україна у ролі незалежної держави. Перші кроки молодого української дипломатії відзначилися тим, що вона все ж домоглася цілковитого визнання Української держави на міжнародній арені. Першочерговим завданням для України, після здобуття нею незалежності, стало встановлення добросусідських відносин з усіма державами, що розташовані вздовж усього периметру кордонів. Визначено, що не всі відносини України з сусідніми державами склалися вдало – як це видно з прикладу взаємин з Угорщиною. Попри те, що політика Угорщини характерна своєю дружністю та партнерством з Україною, вона періодично демонструє наміри досягнення своїх цілей, зокрема і за рахунок українських національних інтересів. Праворадикальні та націоналістичні сили, які набирають своєї популярності в країнах Східної Європи, висувають до України дедалі більше претензій культурно-гуманітарного – а то й територіального – характеру. Попри

підтримку України у її євроінтеграційних устремліннях Угорщина висловлює звинувачення Києву щодо порушення прав нацменшин на Закарпатті. Будапешт активно виступає проти Закону України «Про освіту», який гарантує навчання державною мовою. До того ж питання зближення України з НАТО та ЄС ставиться Угорщиною у пряму залежність від задоволення мовних, освітніх та культурних потреб угорської нацменшини українського Закарпаття. Угорщина періодично вдається до надання громадянства своїй нацменшині Закарпаття через масову паспортизацію. Все ж маємо переконання, що Угорщина, як врешті й усі східноєвропейські країни, зацікавлена у стабільній і демократичній Україні задля стратегічного партнерства й координації зусиль у сфері безпеки в умовах трансформації нового світопорядку та гібридних викликів, проєктованих Росією.

Список використаних джерел:

1. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text/.
2. Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти і науки. 4 квітня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_054.
3. Ткач Д.І. Українсько-угорські відносини новітньої доби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.krok.edu.ua/download/publikatsiji/tkach-dmitro-ivanovich/dmitro-tkach-publikatsiya-012.pdf>.
4. Віднянський С.В. Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 1 (46). – С. 16 – 25.
5. У Молдові заговорили уніоністи. Чи варто українцям боятися руху за «возз'єднання» Румунії? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://ua.112.ua/statji/u-moldovi-zahovoryly-unionisty-chy-varto-ukraintsiam-boiatysia-rukhu-za-vozziednannia-rumunii-440157.html>.

6. Угорська діаспора. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0.
7. Ляшенко О. Питання національних меншин у сучасних міждержавних відносинах України // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2019. – Вип. 3 – 4 (99 – 100). – С. 140 – 163.
8. Джулай Д., Набока М. Сепаратизм на Закарпатті. Міф чи реальність? Частина 2. «Велика Угорщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29471832.html>.
9. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
10. В уряді Угорщини назвали напівфашистським український закон про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/10456122-v-uryadi-ugorshchini-nazvali-napivfashistskim-ukrajinskiy-zakon-pro-osvitu.html>.
11. Закон України «Про національні меншини в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12.

Олег Кондратенко,

провідний науковий співробітник

Відділу теоретичних та прикладних проблем політології

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН

України, доктор політичних наук, доцент